

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 747:728.8(497.4 Cerklje)
prejeto: 21. 4. 2006**Vesna Bučič**dr. umetnostnozgodovinskih znanosti, muzejska svetovalka v pokoju, Na jami 5, SI-1000 Ljubljana
e-mail: vesna.bucic@amis.net

Strmolski interierji, pred letom 1945 in po njem

IZVLEČEK

Leta 1936 je premožni ljubljanski industrialec Rado Hribar kupil skoraj izpraznjen grad Strmol in ga opremil s stilnim pohištvom in drobnim žlahtnim inventarjem, ki ga je kupoval po antikvariatih in na dražbah, po najnovejših podatkih tudi iz velesovske cerkve in samostana. Bogato opremljeni grajski interierji so po likvidaciji zakoncev Rada in Ksenije Hribar leta 1944 nedotaknjeni preživeli vojne vihre in Strmol je eden izmed redkih slovenskih gradov, ki je po letu 1945 ohranil opremo zadnjega graščaka in postal protokolarni objekt jugoslovanske in pozneje slovenske vlade.

KLJUČNE BESEDE

Grad Strmol, Rado in Ksenija Hribar, protokol, denacionalizacija, grajski interierji

ABSTRACT

THE STRMOL CASTLE INTERIORS BEFORE 1945 AND AFTER

In 1936, the wealthy Ljubljana industrialist Rado Hribar bought the completely emptied castle of Strmol and equipped it with period furniture and with small precious inventory, which he was purchasing in antique shops and at auctions, and according to recent data, from the Velesovo church and monastery. The luxurious castle interiors survived untouched after the liquidation of the wedded pair Rado and Ksenija Hribar in 1944, the maelstroms of war; thus, Strmol is one among few Slovene castles that preserved after 1945 the equipment of the last lord of the castle, and became state facility of the Yugoslav and later of the Slovene governments.

KEY WORDS

Rado and Ksenija Hribar, protocol, denationalisation, castle interiors

Zahodno od naselja Dvorje pri Cerkljah na Gorenjskem leži na prisojni strmini Dvorjanskega hriba grad Strmol. Verjetno so mu zaradi lege na tem strmem pobočju že od vsega začetka nadeli to ime. V virih naletimo nanj prvič leta 1287, ko se je po gradu poimenovala tudi njegova viteška rodovina. V svoji večstoletni zgodovini je z menjavanjem lastnikov stopnjeval svojo velikost, v temeljnih potezah pa je dobil svojo današnjo podobo s poznobaročnimi prezidavami. Prenovitveni posegi v letih 1936–1937 so bili bolj utilitarnega značaja, ko je grad kupil in opremil zadnji strmolški graščak meščanskega rodu, premožni ljubljanski industrijalec Rado Hribar (1901–1944). S soprogo Ksenijo, rojeno Gorup (1905–1944) nista dolgo uživala svojega lepo urejenega gradu. Prišla je druga svetovna vojna in nesrečna usoda je hotela drugače. Leta 1944 so gorenjski partizani v mrzli januarski noči potrkali na strmolška vrata in Hribarjeva zakonca pod obtožbo kolaboracije z Nemci odpeljali v gozd pri Mačah pri Preddvoru in ju na krut način umorili. Poročila o tem tragičnem dejanju so različna in so vse pogostejše iz druge roke. Strmol je ostal brez pravega lastnika in nemški orožniki so grad takoj zastražili. V njem je do konca vojne ostala z dvema služabnicama užaloščena Amalija Gorup, mati umorjene Ksenije, ki je šele pred odhodom iz Strmola izvedela, da njenih najdražjih ne bo več nazaj. Več o Hribarjevih zadnjih dnevih na Strmolu glej v članku Marije Cvetek v pričujoči Kroniki, v katerem se teh žalostnih dogodkov spominja še živeča strmolška gospodinja Vilma Mlakar, zadnja priča teh tragičnih dogodkov. Njej se že na začetku tega sprehoda po grajskih prostorih lepo zahvaljujem, da mi je z obujanjem spominov na leta, ki jih je preživela na strmolškem gradu, odprla verodostojen vpogled v njegovo opremo iz Hribarjevih časov.

Strmol je eden izmed redkih slovenskih gradov, ki je z nepoškodovano notranjo opremo doživel konec druge svetovne vojne. Takoj po vojni in po zaslugi socialističnih veljakov ni doživel raznašanja grajskega inventarja, kot je to doletelo mnoge naše bogato opremljene gradove, ki so brez varuha dragocene imovine hitro postali plen nemirnih povojnih let. Po odhodu Nemcev je nova jugoslovanska oblast grad takoj zavarovala, da okoličani ne bi raznesli dragocene opreme, kot se je to zgodilo s Karađorđevićevo imovino v sosednjem gradu Brdo. Z odločbo Okrajnega sodišča v Ljubljani je bil Strmol skupaj z grajskim parkom, manjšo kmetijo in okoliškim gozdom nacionaliziran in prenesen v last Federativne ljudske republike Jugoslavije.¹ V letih 1963–1964 je bila gra-

ščina nekoliko rekonstruirana in sanirana, vendar so se te korekture omejile le na popravila obstoječega stanja,² vse pa je potekalo pod budnim očesom Ivana Mačka Matije, člana republiškega sveta Slovenije. Z ohranjenjo in za bivanje funkcionalno Hribarjevo opremo je grad postal neke vrste počitniški dom za tovariše z vrha slovenske politike, od sedemdesetih let prejšnjega stoletja pa protokolarni objekt prejšnje in sedanje slovenske vlade. Krajše obdobje so v preurejenih kletnih prostorih prirejali srednjeveške pojedine, ki se niso ravno najbolj obnesle. Javnosti je bil v glavnem nedostopen in zaradi varnosti in protokolarnih obiskov velja zanj še danes poseben režim.

Hribarjev nečak Peter Hribar, prepričan o nedolžnosti svojega strica, ki naj bi z informacijami, pridobljenimi od Nemcev tudi sicer pomagal partizanom, je v samostojni Sloveniji dosegel njegovo rehabilitacijo. Po najdeni oporoki in po nekaj let trajajočem denacionalizacijskem postopku je vlada leta 2004 s primernim denarnim nadomestilom grad skupaj z imenitno notranjo opremo in vsemi pritliklinami odkupila od dediča. Strmol je ostal še naprej protokolarni objekt slovenske vlade pod upravo Javnega gospodarskega zavoda Brdo in v novejšem času je na voljo tudi za komercialno uporabo. Rešeni status dvorca z neprecenljivo kulturno dediščino je sedaj v rokah tistih, ki naj bi ga spoštovali in naprej vzdrževali v soglasju s spomeniškim varstvom.

Kako je bil grad Strmol opremljen v preteklosti, ne vemo. Delni odgovor na to vprašanje podaja v tej številki Kronike umetnostna zgodovinarica dr. Maja Lozar v članku *Pohištvo 18. stoletja na gradu Strmol*. V dveh zapuščinskih inventarjih plemenitenih strmolških lastnikov Prah-Wollwitz iz 18. stoletja je našla popis inventarja devetih sob, kjer je bilo poleg precejšnjega števila slik, ogledal, špalirjev, usnjenih tapet, posteljnine in stenskih ter ene namizne ure, popisanih tudi veliko kosov pohištva in razne druge opreme.

Gorenjski fužinar in pozneje lesni trgovec Clemenn Fuchs (1850–1929) je bil od leta 1910 predzadnji lastnik Strmola. Njegova obubožana vdova Maria, rojena Rotteau (1856–?), je zane-marjeni in prazni grad prodala 18. aprila 1936 poslovnežu Radu Hribarju, enemu izmed trinajstih otrok velike družine slovenskega tiskarja, založnika, politika in industrijalca Dragotina Hribarja (1862–1935). Njegovi še živeči sorodniki pravijo, da je bil Rado prijatelj kneza Pavla Karađorđevića, tedanjega regenta kraljevine Jugoslavije, in da se je odločil za nakup Strmola tudi zaradi bližnje brdskega gradu, priljubljene letne rezidence Pavlove družine. O njunem poznanstvu priča tudi izid knjige o brdski zgodovini, ki jo je "leta 1940 izdal

¹ Odločba Okrajnega sodišča v Ljubljani z dne 9. 1. 1946, opr. št. Zp 217/46 o zaplembi celokupne imovine Rada Hribarja.

² Stopar, *Grajske stavbe VI*, str. 141.

in založil Rado Hribar". Po poroki z bogato nevesto Ksenijo Gorup leta 1926 je živel v ljubljanskem Gradišču št. 9 (kasneje Slovenska cesta 14, ki je od letos ni več), kjer je stala na dvorišču "tovarna kanditov in sladčic", ki jo je podedovala Radova mati Evgenija, roj. Šumi (1875–1936). Iz družinske korespondence pri njegovem sorodstvu je razvidno, da se je Rado preselil v obnovljeni Strmol leta 1937. Nekaj let kasneje se mu je pridružila nekoliko ekstravagantna soproga Ksenija, ki ga je bila pred tem za nekaj let zapustila in se nato k njemu ponovno vrnila. Po pripovedovanju okoličanov strmolskega gradu je bil Rado tople, priljubljen in vesel človek, njegova lepa in stasita soproga Ksenija pa nekoliko vzvišena in bolj zadržana. V zakonu ni bilo otrok. V lepo obnovljenem gradu sta uživala do tragične noči s 3. na 4. januar 1944, ko se nista več vrnila domov...

Za obnovo zanemarjenega in praznega gradu je premožni Hribar najel ljubljanskega arhitekta Miha Osolina (1883–1964), ki je bil v svoji stroki bolj znan kot urejevalec in oblikovalec notranje opreme. Grad je opremil s stilnim pohištvom in drobnim žlahtnim inventarjem, ki ga je Rado Hribar po pripovedovanju še živečega sorodstva kupoval po antikvariatih in na dražbah po Jugoslaviji in v tujini. Najnovejši podatki govorijo, da je veliko stvari kupil v velesovskem župnišču, kar je potrdila tudi nekdanja strmolska gospodinja Vilma Mlakar, ki je župniku večkrat nesla denar.³ Danes med sprehodom skozi grajske prostore občudujemo Hribarjevo opremo iz različnih stilnih obdobj – od baroka, klasicizma in bidermajerja ter različnih variant historicizma, pa vse tja do 20. stoletja. Opremljevalci protokolarnih gradov so po drugi svetovni vojni tudi na Strmol pripeljali nekaj predmetov iz Federalnega zbirnega centra, od koder so oskrbovali protokolarne objekte, vladne ustanove, muzeje, pa tudi privatna privilegirana stanovanja.

Pritličje

Ogled grajskega poslopja in njegovo notranjo opremo začnemo v pritličju, ko skozi portal iz razsežnega severnega platoja z baročnimi plastikami antičnih mitoloških figur, stopimo v **grajski hodnik**, ujet med oba stolpa. Leva stran hodnika nas popelje proti stranskemu zastekljenemu izhodu na grajski vrt in v nadaljevanju v SV grajski stolp. V njem je danes arhiv s povojnimi inventurnimi popisi strmolskega inventarja in nekaj predvojnih načrtov grajskih prenov arhitekta Miha Osolina ter dunajskega krajinarja za ureditev grajskega parka. Na hodniku je večkrilna vitrina z nekaj primerki starejšega hladnega in ognjenega

orožja, ki je po izjavi nekdanje in še živeče Hribarjeve gospodnje stala v predsobi drugega nadstropja. Med štirimi lovskimi puškami so tri t. i. *petelinke* iz začetka 20. stoletja, četrta pa je prestižni primerek puške z dolgo cevjo in kopitom, obloženim s ploščicami iz okrasno gravirane biserne matice. Gre za t. i. *šišano*, balkanski tip lovske puške kremenjače turškega izvora iz 19. stoletja. Med starejšim strelnim orožjem sta dve pištoli kremenjači iz poznega 18. ali zgodnjega 19. stoletja, med hladnim pa orientalski bodali z okrašenimi nožnicami in ukrivljena sablja *damaščanka* s tavširanim ornamentom. Evropskega izvora so nož jelenjak, predirač oklepov (verjetno iz 17. stoletja), lovski kavelj na dolgem drogu, enocevni daljnogled, lovski rog in zaklepni lovski nož.

Najstarejši predmet v vitrini, ki bi ga bila vesela vsaka muzejska zbirka orožja, je par ostrog z okrasno predrtimi locni in dvanajsterokrakimi kolesci. Po izjavi povojne strmolske oskrbnice naj bi bil ta dragoceni del jahalne opreme iz 16. ali retardirani izdelek iz 17. stoletja prinesen z gradu Brdo, po mojem mnenju prej s Snežnika. Inventar iz treh protokolarnih gradov Brda, Snežnika in Str-

Hodnik z vitrino za orožje in lovskimi trofejami. (foto: Vesna Bučič)

³ Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 90.

mola so nekontrolirano prenašali iz enega poslopja v drugega in teh prenosov, čeprav je šlo za pomembno spomeniško gradivo, ni nihče zapisoval. Za marsikateri predmet iz protokolarnih objektov zaman iščemo njegovo provenienco. Prav pri popisovanju in vrednotenju strmolskega gradiva se pri marsikaterem predmetu postavlja vprašanje, ali je res del Hribarjevega inventarja. Trdno pa sem prepričana, da je eksponate v lovski vitrini premožni graščak zbiral kot lovske antikvitete, saj je bil znan kot poznavalec in zbiratelj starin. Bil je vnet ribič in lovec na gozdno divjad in na stenah pritličnega hodnika je še danes vse polno njegovih lovskih trofejev. Vzorno urejeno rogovje srnjadi in jelenjadi je opremljeno z datumi ulova in imeni lovskih revirjev iz bližnje in daljne okolice. V albumih Hribarjevega sorodstva je fotografija, na kateri Rado s puško in lovskim psom pozira pred svojim avtomobilom. Nedvomno je bogati industrialec imel prestižno lovsko orožje, saj je za pripadnike zelene bratovščine znano, da so se strastni lovci iz bogatih krogov ponašali s prestižnimi in bogato okrašenimi puškami. Od Hribarjevega osebnega lovskega inventarja se je ohranilo le leseno stojalo za puške, kajti po pripovedovanju okoličanov so njegove dragocene puške, skupaj z ostalim lovskim priborom takoj izginile z gradu.

O Hribarjevem lovskem hobiju pričajo knjižne police, polne lovske literature in cele serije lovskih biltenov in časopisov. Na marsikateri knjigi najdemo Hribarjev ekslibris z likom krokarja, ki z razkrečenima nogama in kremplji stoji na zaprti knjigi. Signatura *JG* na ekslibrisu sta inicialki Ksenijinega brata Josipa Gorupa, talentiranega in prezgodaj umrlega akademskega slikarja.⁴ Na vrhu vitrine z orožjem leži nagačen krokodil, dolg 155 cm, v eni od sob stranskega trakta pa je na steni majhna fotografija Radove soproge Ksenije, ki še mladega krokodilčka nežno pestuje. Nekoliko čudasha Ksenija je bila velika ljubiteljica živali in na vrtu svojega ljubljanskega bivališča v Gradišču je imela cel živalski vrt. Tam je bilitudi nagačeni krokodil iz strmolske vitrine, ki ga je kot mladička vodila na vrvici po Ljubljani. Pokončni nagačeni medved na koncu hodnika je nekaj let nazaj prinesen z Brda, pred tem pa verjetno s Snežnika, ki je bil priljubljena vladna postojanka tovarišev zelene bratovščine.

V pritličnem hodniku nas na Strmol iz Hribarjevih časov spomni velika slikarska kompozicija 190 cm x 108 cm, nastala po Rafaelovi predlogi. Do nedavnega nihče ni vedel, kdo je avtor te duhovite upodobitve strmolskega graščaka v srednjeveški viteški opravi in s čelado na glavi. Upodobljenec z obrazom v profilu drži v desni roki

prapor s sliko jelenove glave kot znamenje njegovega lovskega hobija, v levici ima meč. Levo spodaj je po Valvasorjevi grafiki naslikan grad Strmol in napis *WOIVODA STERMOLSKY*, pod njim še pripis *Pinx RAFFAEL 1508*. Na desni sta na grobovnem ščitku naslikana ribiška palica in letalski propeler, kajti Rado je bil letalec in lastnik trosednega letala *Havilland*, ki ga je kot prvi lastnik zasebnega letala kupil v Londonu.⁵ Šele pred nedavnim nas je z imenom slikarja presenetila zadnja grajska gospodinja gospa Vilma Mlakar iz Bohinja, ki je osem let, še pod priimkom Urh, zvesto služila strmolskim gospodarjem. Po njenem pripovedovanju je strmolskega graščaka upodobil po naročilu njegovih bratov akademski slikar Božidar Jakac, osebni prijatelj vseh Hribarjevih. Slika je verjetno nastala kot družinsko darilo, ko se je leta 1937 ambiciozni novi graščak vselil v obnovljeni dvorec. Med fotografijami v enem od Hribarjevih družinskih albumov se je našel posnetek, po katerem je Jakac upodobil Radov profilni portret.

V pritličnem hodniku so ob stenah razvrščeni intarzirani stoli, ki posnemajo poznorenesančne oblike sedežnega pohištva iz 17. stoletja. Tu sta še neobaročna oblazinjena naslanjača in predelana skrinja iz 19. stoletja, na kateri stoji garnitura namizne petrolejke z dvema vazama, kvalitetni medeninasti izdelki z žigi znamenite ljubljanske livarne Samassa. Na desnem delu hodnika je zanimiv in bolj redek tip visoke in v zgornjem delu odprte strežne omare s svedrasto struženimi stebri, ki podpirata njen močno izstopajoči sklepni venec. Ta strežni kos pohištva, ki bi ga po funkciji lahko imenovali kredenca, sodi po obliki in okrasju v 17. stoletje, geografsko pa izvira iz srednjeevropskega prostora. Nedvomno sodi ta prestižni kos pohištva v repertoar Hribarjeve opreme, ko je premožni graščak v antikvariatih in na dražbah, doma in v tujini, kupoval starine od potomcev obubožanih graščakov. Na dveh predmetih v gradu sem namreč našla barvne nalepke predvojne ljubljanske starinarnice Tizian, v kateri je tudi Hribarjev osebni prijatelj knez Pavle Karađorđević kupoval starine za opremo svoje rezidence na Brdu.⁶

Iz desnega pritličnega hodnika stopimo skozi zasteklena vrata z barvnimi vitraži v del hodnika, ki so ga po vojni zasteklili in poimenovali **steklena soba**. Opremljena je z veliko ovalno mizo z dvajsetimi tapeciranimi stoli. Gre za povojni industrijski izdelek, prinesen z Brda, po mnenju nekdanjih brdskih uslužbencev iz opuščene Titove rezidence na Bledu. Ko sem v letih 1996–1997 ob dolgem denacionalizacijskem postopku popisovala in vrednotila grajsko opremo, me je povojna graj-

⁴ Glej članek Damirja Globočnika *Slikarska zbirka v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

⁵ Glej članek Angelike Hribar *Strmolski graščak Rado Hribar in njegova rodovina* v pričujoči številki Kronike.

⁶ Bučič, Brdski interierji, str. 217.

Predsoba s skrinjami z motivi Martina Krpana. (foto: Vesna Bučič)

ska oskrbnica opozarjala na predmete, ki so jih na Strmol prinašali od drugod, največ iz Titove vile na Bledu, nekaj tudi z Brda.

Hodnik se v pritličju zaključuje z **lovsko sobo** v SZ stolpu, ki je nastala po vojni. Opremljena je z velikimi mizami in klopmi in pestro zbirko grafičnih listov in tiskov, znanih in neznanih avtorjev iz 17. do 19. stoletja. Ta prostor ima izhod na južni vrt; po pripovedi gospe Vilme je to bila v Hribarjevem času ena izmed spalnic za goste. Grafike, povečini z živalskimi in lovskimi motivi, so gotovo del Hribarjeve opreme.⁷ Le lovsko sobo in sobi v samostojnih grajskih stolpih po potrebi še ogrevajo z lončenimi pečmi, kajti vse druge peči so v letih prenove in modernizacije gradu (1936-1937) po napeljavi centralne kurjave odstranili. V lovski sobi je "kmečka peč" novejša izdelave.

Iz pritličja drži stopnišče v nadstropja in v obokano **grajsko klet** z izhodom na južno teraso, kjer je vrt s kvadratno fontano, ki jo je leta 1939 opremil kipar Boris Kalin z bronastim kipom gole ženske in s plastikami žabe, kuščarja, raka in želve. Glava ženskega akta naj bi bila portret Ksenije Hribar, kar bi se tudi ujemalo z njenimi fotografijami.

V osrednjem prostoru, ki ima izhod na južni vrt, sta dve skrinji, ki se ju gospa Mlakar dobro spominja. Na čelnih stranicah skrinj so v globokem reliefu izrezljani motivi Levstikovega Martina Krpana, kar je domnevno delo kiparja Tineta Kosa

(1894–1979).⁸

V eni od kletnih sob, ki so jo po vojni poimenovali **viteška soba** in je opremljena kot jedilnica za varnostno osebje v času protokolarnih obiskov, je bila nekoč shramba za sadje in zelenjavo. V drugem prostoru, ki je bila in je še sedaj **vinska klet**, so sodi in novejša črno lužena rustikalna oprema s točilnim pultom. Iz spomina gospe Mlakar smo izvedeli, da sta grajski lastnik in njegov oskrbnik in vrtnar Janez Por v del tega prostora za obokom spravila dragocenejšje slike in kipe in ga zazidala, da bi jih skrila pred Nemci, ki so odnašali umetnine tudi z drugih slovenskih gradov.

Prvo nadstropje

Iz pritličja se po nekoliko ozkih stopnicah povzpemo v **prvo nadstropje** z osrednjo veliko predsobo in štirimi manjšimi spalnici. Oprema tega nadstropja je prilagojena namenu posameznih sob s pohištvenimi kosi iz različnih stilnih obdobj. Nekdanja gospodinja Vilma Mlakar pravi, da so bile v tem nadstropju vedno spalnice in se tudi dobro spominja posameznih kosov pohištva, predvsem bidermajerskih postelj v obeh večjih sobah, ki so bile namenjene sorodstvenim ali drugim strmolskim obiskom. Vse sobe so bile opremljene s

⁷ Glej članek Damirja Globočnika *Slikarska zbirka v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

⁸ Skrinji nista signirani. V privatni lasti v Ljubljani sem pred davnimi leti registrirala skrinjo, ki je na čelni strani imela ravno tako rezljan motiv Martina Krpana in signaturo T. KOS.

Stopnišče iz pritličja v prvo nadstropje s skulpturami sv. Petra in Pavla. (foto: Vesna Bučič)

slikami,⁹ ne spominja pa se njihove razporeditve po grajskih prostorih.

Ce se je premožni Hribar odločil za bivanje v starodavnem gradu, je gotovo kupoval opremo s poslušom za starine, ki naj bi se podajale grajskim prostorom. Za pomembnejše in kvalitetnejše kose pohištva, razporejene po grajskih sobanah na vseh nivojih, sem prepričana, da so bili poglavitna oprema Hribarjevih interierjev. Manj kvalitetna oprema je najverjetneje nabavljena v povojnem času, ko so v gradu počitnikovali in se menjavali privilegirani obiski. Nekoč so imeli gradovi natančne popise svojega inventarja, bodisi zaradi prodaje, dedovanja ali vrednotenja svoje imovine. Možno je, da je tudi ambiciozni in po pripovedovanju njegovega nečaka pedantni Rado Hribar imel narejen popis strmolske opreme in tudi gospodinja Mlakarjeva pravi, da je obstajal nek zvezek s popisom grajskega inventarja. Ali se je izgubil ali so ga uničili, ostaja za zdaj odprto vprašanje. Morda bi se dalo v vladnem arhivu med skrajno neurejenimi in zaprašenimi fascikli protokolarnih objektov še najti popis strmolskega inventarja, ki je bil narejen takoj po vojni, kakor priča zapis v dnevniku Božidarja Jakca, da je moral takoj po koncu druge svetovne vojne s težkim srcem sodelovati v komisiji za popis Hribarjevega premoženja

na Strmolu. Še težje mu je bilo srečanje s Ksenijino materjo Amalijo Gorup, ki je bila junija 1945 še na Strmolu. Jakac je bil velik prijatelj Hribarjeve družine in ga je prav lastnik Strmola gmotno podpiral.¹⁰ Žal so strmolski popisi inventarja od leta 1952 naprej sicer lepo zloženi v arhivski sobi SV stolpa, za stroko pa neuporabni. Identifikacija popisanega gradiva je zelo težavna, skoraj nemogoča. Povojno administrativno osebje je grajski inventar popisovalo kot "starinska omara, tapecirani stoli, srebrna vaza..." in ni upoštevalo ali poznalo razlike med v gradu zatečenimi in na novo prinesenimi predmeti. V tem povojnem obdobju se je brez posvetovanja s stroko in brez slehernega posluha za ohranjanje historične pričevalnosti prenašalo opremo iz enega vladnega objekta v drugega. Zato je možno, da je tudi s Strmola kakšen bolj reprezentativen kos pohištva romal na Brdo, kot mi je to uspelo dokazati iz skromnih zabeležk oskrbnic na snežniškem gradu.

Med starejšo pomembnejšo stilno opremo, ki je raztresena po vseh grajskih prostorih, sodijo baročne tabernakelske in garderobne omare, skrinje, predalniki, klečalnik in še kaj. V sprehodu skozi

⁹ Glej članek Damirja Globočnika *Slikarska zbirka v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

¹⁰ Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 92. Božidar Jakac je v svojem dnevniku 3. junija 1945 zapisal, kako je moral "po nujnosti zaposlitve pri komisiji za kulturne spomenike na Strmol moje mecene obiskovati kot nekak sovražnik, ...v srce me je bolelo srečanje z gospo Gorupovo".

grajske sobane jih omenjam le bežno, ker jih je Maja Lozar v pričujoči Kroniki obdelala v posebnem članku. Poleg baročne intarzirane tabernakelske omare iz 18. stoletja in dveh baročnih skrinj sta v veliki **predsobi prvega nadstropja** še dve poznobaročni kotni vitrini (ali poznejše kvalitne kopije iz 19. stoletja) s steklenimi, porcelanskimi in srebrnimi okrasnimi predmeti, ki se jih gospa Mlakar dobro spominja. Sredi sobe je bidermajerska okrogla miza s slogovno istočasnimi oblažinjenimi stoli, vse iz dvajsetih do tridesetih let 19. stoletja. V dveh večjih **spalnicah** v istem nadstropju z že omenjenimi poznobidermajerskimi zakonskimi posteljami velja omeniti široki intarzirani baročni klečalnik, ki bi lahko izviral iz razprodaje velesovske cerkvene opreme ali samostana. V istem prostoru je še z rezbarijami bogato okrašena garderobna omara z vsemi značilnostmi poznega 17. stoletja, vendar jo je Maja Lozar zaradi neprepričljivega okrasja opredelila kot kasnejši posnetek iz druge polovice 19. stoletja. V enoposteljni **spalnici** prvega nadstropja, v kateri je spala Ksenijina mati Amalija Gorup, preseneti obiskovalca velika intarzirana baročna omara in bogato rezljana poznorenesančna postelja. Če gre za vsaj delno predelani original iz leta 1661, kot je to razvidno iz rezljane letnice na postelnem vzglavju, bi bil to najstarejši kos pohištvene opreme v strmolskem gradu, ki ga je Hribar najbrž kupil na razprodaji v kakšnem slovenskem gradu. V drugi enoposteljni sobi prvega nadstropja je spala zvesta Hribarjeva gospodinja Mlakarjeva, da je bila vedno pri roki Ksenijini materi.

V levem krilu dvorca je po vojni v celoti prenovljena velika **grajska kuhinja** z dvema **shrambama**. Trakt zaključuje SV stolp z **veliko spalnico**, opremljeno z nepomembnim predvojnimi pohištvi, ki je v povojnem času namenjena varnostnemu osebju. V vzhodnem, na stolp prislonjenem gospodarskem poslopju so manjši prostori, domnevno namenjeni služinčadi.

V desnem krilu so po letu 1945 obnovili **sanitarije**. V nadaljevanju trakta proti zahodu je v **dveh sobah** manj pomembno povojno pohištvo, razen velike intarzirane baročne omare iz 18. stoletja, tipične za srednjeevropski prostor.¹¹

Stavbo zaključuje SZ stolp, v katerem je grajska **knjižnica** z omaro, ki ima v svojem zgornjem t. i. "kredenčnem delu" letnico 1751, in intarzirana dvojna latinska križa lorenskega tipa. Maja Lozar meni, da bi lahko šlo za kredenčno zakristijsko omaro, ki so na Slovenskem v 18. stoletju prevladoval v cerkvenih zakristijah. Najbrž je tudi ta omara del razprodaje cerkvenega premoženja, ki ga je velesovski župnik Franc Pfajfar v letih

1937/38 prodajal svojemu bogatemu sosеду na strmolski grad.¹²

V tej omari in na policah stenskega regala sta približno dve tretjini knjig iz zapuščine Rada Hribarja z njegovim ekslibrisom. Tu so tudi razne nemške strokovne in poljudne revije o lovstvu, živalih, vrtnarstvu, gozdarstvu, parkovnih nasadih. Okrog sto knjig je nemške beletristike. Dobra tretjina knjig pa so novejšje izdaje slovenskih založb po letu 1945. V knjigi *Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske v Ljubljani 1889–1939* je slika Rada Hribarja, ki je bil njen predsednik od 8. junija 1934 do 6. januarja 1936.

Zanimiva in za sedaj velika uganka na steni knjižnice je uokvirjena vezenina z motivom moža, ki stoji v manjšem čolnu. V križnem vbodu izvezeni izdelek nenavadne velikosti za ročno delo (165 cm x 190 cm) je verjetno nastal po slikarskem motivu nam neznanega kartonista. Pri popisovanju in fotografiranju grajskega gradiva v letih 1996/97 sem vezenino v popisu inventarja iz leta 1952 spoznala samo zato, ker je bila ena izmed redkih predmetov vpisana s prepoznavnim imenom; pisalo je namreč "*vezenina, Peter veliki v čolnu*", motiv pa je povzet po eni izmed številnih legend o ruskem carju Petru Velikem. Ali ni morda bila tudi ta stenska vezenina del opreme kneza Pavla Karađorđevića na Brdu? V vhodni brdski veži stoji namreč bronasto carjevo poprsje, ki naj bi bil v gradu ostanek iz Karađorđevićevih časov. Lahko da je šlo pri carjevi bisti in strmolski vezenini z njegovo upodobitvijo za Pavlovo naklonjenost in spomin na Petra Velikega, kajti mati kneza Pavla je izhajala iz ruske knežje družine Demidovih, ki so dobili plemstvo prav za časa Petrove vladavine v 18. stoletju!¹³

Stopnišče in drugo nadstropje

Podesti **stopnišča** iz pritličja v prvo, drugo in tretje nadstropje so opremljeni s kvalitetnimi in stilno raznolikimi stoli iz obdobja historičnih slogov iz druge polovice 19. stoletja. Stopniščne stene krasijo značilni severnoitalijanski fajančni nastenski pladnji z zgodovinskimi prizori v t. i. slogu *istoriato*.¹⁴ Če je bilo prvo nadstropje s spalnicami namenjeno Hribarjevim obiskovalcem, med katerimi so okoličanom ostali v neprijetnem spominu obiski nemških oficirjev in nemškega kulturnega ministra, se je v povojnem času ta del gradu spremenil v spalno nadstropje privilegiranih počitnikarjev in varnostnikov visokih državnikov.

V Hribarjevem času in danes, ko je Strmol protokolarni objekt, funkcionira drugo nadstropje

¹² Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 90.

¹³ Bučič, *Brdski interierji*, str. 219.

¹⁴ Glej članek Mateje Kos *Keramika v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

¹¹ Glej članek Maje Lozar Štamcar *Pohištvo 18. stoletja na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

kot *piano nobile*. Po nacionalizaciji so prostore opremili s prestižnimi kosi pohištva, ki je bilo v gradu še v času Hribarjevega domovanja. V veliki **predsobi** tega gosposkega nadstropja dominira velika tabernakelska omara iz 18. stoletja, žlahtna in tipična predstavnica terezijanskega avstrijskega baroka z izrazito valovito čelnico.¹⁵ V istem prostoru je omembe vredna tudi poznobaročna skrinja z intarziranim motivom školjke, tipične za okraševanje skrinj v naših krajih v poznih desetletjih 18. stoletja.¹⁶ Kamin v predsobi, zgrajen v času Hribarjevega domovanja in po načrtih arhitekta Osolina,¹⁷ krasí sredi kaminske police izklesana glava njegovega lovskega psa Kadija, prepoznavna s fotografije Rada Hribarja z lovskim psom. Na kaminu stojita dve monumentalni keramični žari, poslikani z motivi bitk na kopnem in morju, ki jih Mateja Kos v svojem že citiranem članku opredeljuje kot kvalitetna, v parih izdelana fajančna izdelka, najverjet-

Predsoba s kotnima vitrinama in skrinjo. (foto: Vesna Bučič)

neje iz začetka 17. stoletja. Med keramičnimi predmeti v istem prostoru je na nadvratni stenski polici in na kaminu zbirka zanimivih keramičnih predmetov – poslikanih panonskih vrčev, več ročk za vino, ki so po tehniki dobile ime majolika, in dveh severnoitalijanskih grifonov z nalepko antikvariata Tizian, vse iz 18. stoletja.¹⁸

Iz predsobe stopimo v t. i. **klavirsko sobo**, ki je ime dobila v povojnem času, ko so prostori, že zaradi inventurnega popisovanja, morali imeti svoje ime. Ta prostor, ki je bil od nekdanj z majhnim stopniščem povezan z grajsko kuhinjo, je bil nekoč po izjavi gospe Mlakar Hribarjeva jedilnica. Ko je prostor v času protokolarnih obiskov dobil drug namen, je bilo jedilniško pohištvo preseljeno v večjo sobo v istem nadstropju. Sedaj je soba opremljena kot sprejemni salon, namenjen zbiranju gostov ob pitju aperitiva pred odhodom v sosednjo jedilnico. Ko je Hribarjeva gospodinja gospa Mlakar pred kratkim stopila v ta prostor, se je takoj usmerila proti steni in s prstom pokazala mesto, kjer je nekoč visela Kobilčina slika *Kofetarica*.

Sedaj v prostoru dominira velika vitrina holandskega tipa, ki posnema poznobaročne oblike iz druge polovice 18. stoletja. Na njenih policah je med okrasnimi in uporabnimi predmeti, ki v glavnem služijo reprezentanci, razstavljena serija krožnikov beloprstene keramike, angleških vrhunskih izdelovalcev, kot so Wedgwood, Davenport in Copeland, ki so kljub velikanski produkciji, veljali za prestižne tudi na kontinentu.¹⁹

Poleg angleške keramike je v holandski vitrini razstavljena tudi zbirateljska steklenina, namenjena za okras vitrin v salonih, povečini iz 18. pa do prve polovice 20. stoletja. Glede njene kakovosti Hanka Štular ugotavlja *"da gre vseskozi za 'zlato sredino', niti ni podpovprečna, niti vrhunska, kar velja tako za posodje za pitje in natakanje, kot tudi za predmete za okras prostorov in vitrin"*. Tu je večje število kozarcev, kelihov, vrčkov, steklenic, ročk in še česa, ki so iz brezbarvnega prozornega ali barvastega stekla, okrašenega z brušenjem, graviranjem ali z nataljenimi nitmi oz. poslikavami z opaknimi ali prozornimi emajli.²⁰

Manjša bidermajerska vitrina v klavirski sobi kakor tudi postbaročne kotne vitrine v drugih prostorih vsebujejo porcelanske izdelke iz različnih manufaktur, med njimi vrhunskih evropskih kot Meissen na Saškem, Cesarska manufaktura na Dunaju in njena naslednica Augarten, Nymphenburg v Münchnu, Rosenthal in Villeroy & Boch v Selbu

¹⁵ Glej članek Maje Lozar Štamcar *Pohištvo 18. stoletja na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Načrt kamina arhitekta Mihe Osolina na paus papirju je shranjen v omari strmolskega arhiva v SV stolpu.

¹⁸ Glej članek Mateje Kos *Keramika v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Glej članek Hanka Štular *Steklenina na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

Klavirska soba z holandsko vitrino in klavirjem. (foto: Vesna Bučić)

Jedilnica z neobaročno vitrino s srebrnim posodjem. (foto: Vesna Bučić)

in v drugih njegovih obratih, ter Sèvres v Franciji. Med porcelanskimi jedilnimi, kavnimi, čajnimi in sadnimi servisi, garniturami za slaščice iz desertnih krožnikov, skled in pladnjevi ter porcelanskimi figurinami naturalistično oblikovanih živali je Mateja Kos izbrala najdragocenejšo porcelansko garnituro na strmolskem gradu in ji posvetila posebno pozornost. Gre za figuralno skupino "Putti muzikanti in plesalci" iz bleščečega belega glaziranega

porcelana, ki je bila izdelana v začetku 20. stoletja v tovarni porcelana v Nymphenburgu.²¹

V kotnih vitrinah klavirske sobe je še nekaj manj kvalitetnih cerkvenih predmetov (manjša monštranca, navikula, kelih, svečnik...), ki naj bi izhajali iz opuščene kapele iz enega od grajskih južnih stolpov.²² Da pri Hribarjevem Strmolu ne

²¹ Prav tam.

²² Stopar, *Grajske stavbe VI*, str. 141.

*Hribarjev salon s sedežno garnituro, klavirjem in glasbeno omaro v ozadju v letu 1941.
(last: Nada Murko, Kranj)*

gre samo za opremljanje grajskih prostorov, ampak tudi za zbiranje starin z določenim znanjem, dokazujeta dva lesena kipca Marije z Jezuškom v teh vitrinah, ki ju je Emilijan Cevc datiral v sredo 15. stoletja. V vitrini je še ena velika zbirateljska redkost, in sicer manjša renesančna stolpasta ura v ohišju iz okrasno gravirane medenine in letnico 1544. Za zdaj je ta Hribarjev zbirateljski eksponat znan kot najstarejši primer hišne ure na področju Slovenije.²³ V tem prostoru je kratek koncertni klavir z angleško mehaniko, po katerem je tudi soba dobila ime. Izdelali so ga v svetovno znani dunajski firmi Bösendorfer leta 1935²⁴ in nanj je v Hribarjevih časih igral znani ljubljanski pianist Ivan Noč (1901–1951).

V *pianu nobile* so večjo sobo, ki so jo v povojnem času namenili za **jedilnico**, opremili s kasetiranim stropom in tremi pozlačenimi lestenci, ki jih je arhitekt Tone Bitenc dal izrezljati (morda tudi strop?) po šesteroramnem lestencu iz Narodnega muzeja v Ljubljani. Danes v njem občudujemo jedilniško pohištvo, ki je tudi iz ohranjene dokumentacije dokazljivo Hribarjeva last. V arhivu Hribarjevih se je namreč našel zapis, da je bilo jedilniško pohištvo pripeljano z Dunaja, izrezljani monogram *XR* (Hribar Rado) na medaljonu velike kredence pa je dokaz, da je bila jedilnica izdelana za Strmol po graščakovem naročilu. Sestavljena je

iz večje in manjše nizke kredence, pokončne vitrine, velike pravokotne mize (sedaj v lovski sobi) in dveh naslanjačev ter desetih stolov kaže v svoji zasnovi posodobljene baročne in klasicistične oblike. Razkošna izvedba plitvoreliefnega okrasja, spiralno struženi stebriči, odlično strojno narejena profilacija in balustrsko stružene noge stolov in mize so verno posnemanje zgodnjebaročnega okrasja.

V sedanjo jedilnico so postavili po vojni veliko jedilno mizo za šestnajst oseb, zelo kvaliteten, delno strojni in potem ročno dodelani izdelek tovarne stilnega pohištva Stilles v Sevnici. Še en kos pohištvene opreme v tej veliki jedilnici, ki je v gradu zagotovo še iz Hribarjevih časov, je velika neobaročna tridelna vitrina, polna srebrnega, v glavnem namiznega posodja.

Da je v gradu bilo res veliko srebrnine, govori ustno izročilo iz časa spremembe oblasti, ko je zvesta hišna gospodinja prisilila odnašalce polnih košar srebrnine, da so jo vrnili nazaj v grad. Marjetica Simoniti jo postavlja v obdobje historicizma, v katerem prevladujejo izdelki v takrat najbolj priljubljenem neobaročnem in neorokokojskem slogu. Časovno jo opredeljuje od srede 19. stoletja pa do njenega izzvenenja med obema svetovnima vojnama. Avtorica je izvor srebrnine pripisala različnim srednjeevropskim srebrarskim središčem, z izjemo nekaj posodja iz ruskih delavnic. Nekaj srebrnih predmetov z monogrami družinskih članov Radove žene Ksenije. roj. Gorup pl. Slavinjske govori, da so prineseni iz Gorupovih domovanj na Reki, rojstni datum in monogram *HR* na skodelici z

²³ Bučič, *Ure skozi stoletja*, str. 50, kat. št. 25.

²⁴ Za datacijo klavirja z registrsko številko 25730 se lepo zahvaljujem muzikologinji dr. Darji Koter.

žličko in sladkornico pa so npr. prepoznavni kot krstno darilo Radu Hribarju.²⁵

Iz Hribarjevih časov je na Strmolu tudi več garnitur jedilnega pribora. Med njimi je najštevilčnejši srebrni pribor za 18 oseb z monogramom *JG*, Ksenijinega starega očeta Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, ki ima do danes ohranjenih 315 kosov. Se ena strmolska dragocenost, ki je neposredno povezana s Ksenijo, je šatulja iz posrebrene kovine, prekrita z reliefno ulitim figurami iz bogate zakladnice srednjeveških zgodb.²⁶ Ksenija je bila namreč za takratne pojme precej nenavadna ženska. Hodila je na lov, jezdila je in vozila avto, ustna izročila pravijo, da tudi kamion, med vojno celo do Berlina. Bila je tudi navdušena pilotka in to srebrno šatuljo s posvetilnim napisom *KUMICI GOSPEJ KSENIJI HRIBARJEVI OB BLAGOSLOVITVI LETALA "LOJZE" 3. AVGUSTA 1930* ji je poklonil Aeroklub Ljubljana.

Na videz preprosta, v steno vzdignjena nizka omara v jedilnici sprva ne pritegne naše pozornosti. Šele ko jo odpremo, se v njej pokaže pravo bogastvo albumov z gramofonskimi ploščami klasične glasbe, takrat najbolj znane produkcije *His masters voice*. Gramofon je novejšega datuma, pravi zaklad pa je radioaparater ameriške firme *E. H. Scott* iz leta 1937. Radijski sprejemniki te firme so sodili med najboljše na svetu in imajo še danes visoko ceno.²⁷ Da to "glasbeno omaro" lahko brez pomislekov pripišemo Hribarjevemu Strmolu, dokazuje edina doslej najdena fotografija grajske notranjosti, ki jo je posnel neki "*von Kaltenegger jeseni 1941, STRMOL*", kot je zapisano na njeni hrbtni strani.²⁸

Na posnetku je viden le en del sobe, ki je bila nekoč Hribarjev salon (danes je to grajska jedilnica), opremljen z glasbeno omaro, klavirjem, garnituro naslanjačev, bidermajersko mizo in vitrino in še drugimi prepoznavnimi predmeti, ki so danes razvrščeni po drugih grajskih prostorih.

Tretje nadstropje

Stopnišče, po katerem se povzpemo v tretje nadstropje, nas pripelje v največjo grajsko sobano, v t. i. **zlati salon**, ki je dobil to ime po pozlačeni

sedežni garnituri iz obdobja historicizma in velikem stenskem ogledalu (300 cm x 200 cm) v bogato rezljanem in pozlačenem okvirju z neidentificiranim grbom s tremi srčki.

Pozlačena neorokokojska sedežna garnitura, dokaj grobo patinirana z zelenkasto-sivo patino je bila najbrž po vojni prinesena iz Federalnega zbirnega centra. V tem salonu ima svoje mesto najbolj reprezentativen in najkvalitetnejši kos pohištva v gradu, ki se ga zelo dobro spominja tudi tedanja gospodinja Mlakarjeva, ki je že bila v gradu, ko ga je Rado Hribar polnil z odbranimi starinami po svojem okusu. Nadpovprečno visoko in široko omaro (270 cm x 240 cm) z bogato intarzijo in svedrasto struženimi stebri Maja Lozar v svojem članku v pričujoči Kroniki postavlja v prvo polovico ali sredino 18. stoletja, njen izvor pa v avstrijski kulturni krog. Kako in odkod je ta, ena najlepših omar v Sloveniji, prišla na strmolski grad? Ko se je iz najnovejših podatkov o provenienci strmolske opreme izvedelo, da je Hribar veliko antikvitet kupoval od velesovskega župnika, se postavlja vprašanje, ali ni mogoče tudi ta omara prišla iz nekoč mogočnega in bogatega velesovskega samostana. Temu bo treba posvetiti daljšo raziskavo. Vprašanje je tudi, odkod je veliki lesenec iz raznobarnega muranskega stekla, visok 200 cm in s premerom okrog 150 cm. Treba bo še raziskati, ali gre za beneško Salvatiijevo proizvodnjo iz druge polovice 19. stoletja ali za veliko kasnejšo kopijo. V tem zlatem salonu kakor tudi v klavirski sobi in veliki jedilnici so položene po novjšem parketu najkvalitetnejše preproge, kar jih je v gradu. Sicer so vsi grajski prostori opremljeni z orientalskimi preprogami iz 19. in začetka 20. stoletja.²⁹ Tudi tukaj se postavlja vprašanje, katere preproge so iz Hribarjevega časa in katere so pozneje pripeljane na Strmol. Na to me je namreč opozoril upokojeni uslužbenec Javnega zavoda Brdo, ki je pripeljal poln kamion preprog na Strmol iz opuščene Titove rezidence na Brdu.

Iz zlatega salona v tretjem nadstropju stopimo v manjši **salon** in **dve spalnici**, ki jih od povojnega prevzema gradu omenjajo kot osebne prostore Ksenije in Rada Hribarja. Po zatrdjevanju Hribarjevega sorodstva in nekdane gospodinjne je bila velika soba s kopalnico Hribarjeva spalnica. V povojnem času so to veliko sobo pregradili in v manjšem prostoru poleg kopalnice še stoji Radova postbidermajerska zakonska postelja. Iz drugega dela sobe je nastal salon, opremljen z bidermajersko sedežno garnituro, baročno omaro in mizo z vpisno knjigo za strmolske goste.

²⁵ Glej članek Marjetice Simoniti *Srebrnina na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Gospod Jakob Medvešek iz Trbovelj, strokovnjak za stare radijske sprejemnike, nam je ob snemanju televizijske oddaje o strmolskem gradu ljubeznivo posredoval prospekt belgijske firme *Ecole audiophile belge*, kjer so slike Strmola, jedilnice z glasbeno omaro v ozadju in radijskega sprejemnika s podnapisom *The Strmol's Scott* in še pripis *"avec des photos originales en provenance du château de: STRMOL (Slovénie)"*.

²⁸ Fotografijo nam je ljubeznivo posodila gospa Nada Murko iz Kranja, hči Karla Šteblaja, *butlerja* na strmolskem gradu.

²⁹ Glej članek Gregorja Modra *Zbirka preprog na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

Zlati salon z neorokokojsko sedežno garnituro in baročno omaro. (foto: Vesna Bučič)

Spalnica graščakinje Ksenije Hribar. (foto: Vesna Bučič)

Spalnica s kopalnico z vhodom na drugi strani zlatega salona je bila zasebni apartma graščakove soproge Ksenije, ki so ji po preselitvi na grad rekli tudi Strmolska. Oprema spalnice je enkratna. Gre namreč za edini prostor v gradu, opremljen z enotnim kompletom sobnega pohištva, ki mu niso dodali niti en kos druge opreme.

Enajst pohištvenih kosov spalnice iz plemenitega

palisandrovega (?) lesa s pošev zloženimi furnirji krasijo rezljane aplike cvetličnih girland in šopkov. Take zelo drage *de luxe* spalnice s stiliziranimi oblikami francoskega sloga Ludvika XV. so znova prišle v modo ob koncu 19. stoletja in njihova proizvodnja se je kot elitno pohištvo za premožnejše sloje nadaljevala še v 20. stoletju, kljub prodirajoči secesiji. Ali je bila ta spalnica dota

bogate neveste Ksenije Gorup pl. Slavinjske in je z njo prišla z Reke v Ljubljano v Hribarjevo hišo v Gradišču in potem na Strmol, lahko samo ugibamo. Možna je tudi druga varianta, da jo je bogati graščak kupil za opremo Strmola, ko se mu je nezvesta soproga po ločitvi ponovno vrnila v objem na lepo opremljeni grad.

Med pregledom grajskega inventarja, raznih omar, kredenc, skrinj in predalnikov se med drobnimi predmeti odkrije marsikaj zanimivega: na primer kujundžijsko bakreno posodje (ibriki, fidždani, razne spomke), ki jih je graščak gotovo prinašal iz svojih potovanj po južnih krajih Jugoslavije. Zanimive so serijsko ulite manjše bronaste skulpture in možnarji, takšne in drugačne medeninate skleda, vrči, okrasni krožniki in še in še lepe in kičaste drobnarije. Nadrobnosti, vrednih ogleda bi se našlo še dovolj, da lahko govorimo o dvorcu kot ubrani celoti. Mojo pozornost je pritegnilo kar 37 kosov kositrnega posodja v eni od omar in na podstrešju. Na nekaterih krožnikih, skledah, vrčkah, ročkah in kositnicah z navojnim pokrovom za prenašanje pijače so še dobro vidni mojstrski znaki delavnic iz 18. in 19. stoletja in vgravirani lastniški monogrami. Najbolj me je presenetila skleda z visečimi reliefnimi ročaji, ki ima na obodu vgraviran monogram *H C*, krono in napis *RUSSENSTEIN STERMOL* v gotici. Baroni Russensteini so namreč bili lastniki Strmola v drugi polovici 17. in v začetku 18. stoletja. Globlja skleda bi bila lahko iz tega časa. Na kositrno posodje so kasnejši lastniki velikokrat vrezovali svoje inicialke ali cela imena. Tako najdemo na večji ročki s plitvim pokrovom in livkom vrezani inicialki *HR*, kar bi lahko bil Hribarjev monogram, ki ga je kot zbiratelj starin dal vrezati na ročki iz 18. stoletja.

Sklep

Srebrnina, steklovina, keramika, številni kristalni in pozlačeni lestenci in preproge, slike in kipi ter še marsikaj drugega, kar spada v grajsko opremo, so bili gotovo zbrani in pripeljani na strmolski grad po osebnih kriterijih razgledanega zbiralca in poznavalca starin. Rado Hribar je gotovo imel prirojene in privzgojene čute za starine, saj je izhajal iz ugledne in premožne meščanske družine, ki je imela v lasti tovarno Pletenina in tovarno bonbonov Šumi v Ljubljani, ki jo je po smrti staršev prevzel prav Rado. Vpet v družinske finančne posle je nenehno povečeval svoj kapital. Zanimiv je podatek, da se je pogosto peljal z avtom v Beograd, da je državi prodal paket delnic jugoslovanskih železnic. Znan je njegov nakup ogromnega zemljišča v zagrebškem predmestju Dubrava, ki ga je potem razparceliranega prodajal za gradnjo nastajajočega stanovanjskega naselja in s tem ogromno zaslužil. Navsezadnje mu je tudi

soproga Ksenija Gorup pl. Slavinjska, vnukinja nekoč najbogatejšega Slovenca,³⁰ prinesla v zakon precejšnjo doto. S spretnim bogatenjem in nakupom Strmola se je Rado povzpел v višji družbeni razred in za njegove poslovne obiskovalce je grad gotovo prezentiral podobo in družbeni položaj lastnika. Bil je član Ljubljanskega kluba, ki je imelo svoj sedež v Kazini, kjer se je zbirala ljubljanska elita. Možno je, da od tam izvira njegovo tesno prijateljstvo z arhitektom Osolinom, ki je opremljal kazinske prostore in pozneje vodil prenavo in opremo Strmola. Nakupe tako velikega števila drobnega okrasnega inventarja, starinskega pohištva in še cele vrste drugih pomembnih, bodisi okrasnih ali funkcionalnih predmetov za opremo gradu ni kupoval na slepo, da bi vanje vlagal in pozneje s tem služil denar. Kupoval je z znanjem, verjetno tudi z zaupanjem v znanca, ki so bili poznavalci ali kar strokovnjaki. Gotovo je pri tem veliko vlogo odigral njegov dvorni arhitekt Miha Osolin, znan predvsem kot urejevalec notranje opreme. Bil je velik prijatelj Rada Hribarja in je imel v JV stolpiču na vrtu sobo, opremljeno s stilnim pohištvom in s sanitarijami, ki mu je bila vedno na voljo. V sobi je bil tudi pianino in po izjavi gospe Mlakar je občasno v njej bival tudi pianist Ivan Noč, tako da je lahko igral, ne da bi motil ostale prebivalce gradu. Takoj po vojni, ko je Ksenijina mati Amalija Gorup pl. Slavinjska morala zapustiti strmolski dvorec, ki je bil tudi njen dom, ji je Osolin za nekaj časa nudil zatočišče v svoji domačiji v Šentvidu pri Lukovici. V drugem, nekoliko večjem stolpiču na JZ strani vrta je bilo vrtarsko orodje in mlin, v katerem so tudi iz Velesovega hodili mlet "rž, ajdo in pšenico", kot je zapisal Milček Komelj po nareku akademskega slikarja Marjana Pogačnika, katerega mati je bila iz Velesovega. To je potrdila tudi zadnja strmolska gospodinja Vilma Mlakar, kateri gre zahvala, da sem lahko zapisala, kako je bil opremljen Strmol pred letom 1945 in po njem.

VIRI

Arhiv gradu Strmol v severovzhodnem grajskem stolpu.

LITERATURA

Bučič, Vesna: Brdski interierji v preteklosti in sedanjosti. *Kronika*, 2, 52, 2004, str. 211–224.

Bučič, Vesna: *Ure skozi stoletja*. Katalog razstave Narodnega muzeja, Ljubljana, 1990.

³⁰ Granda, Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, str. 329–340.

Granda, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik* (ur. Janko Boštjančič). Vrhnika : Galerija 2, 2005, str. 329–340.

Komelj, Milček: *Kronika Marjana Pogačnika o za-ljubljencih v umetnost*. Ljubljana : KUD Logos, 2005.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji VI, Gorenjska, Ob zgornjem toku Save*. Ljubljana : Viharnik, 1996.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Innenräume von Strmol vor 1945 und danach

Schloss Strmol wechselte in seiner jahrhundertelangen Geschichte mehrfach den Besitzer. Sein heutiges Gepräge erhielt es im Wesentlichen durch spätbarocke Umbauten. Die Erneuerung in den Jahren 1936/37, bei denen das Schloss Strmol von seinem letzten Schlossherrn, dem Ljubljanaer Industriellen bürgerlicher Herkunft Rado Hribar (1901-1944) erworben und eingerichtet wurde, war eher utilitären Charakters. Die anmutig eingerichteten Innenräume wurden bewacht und Strmol ist somit eines der seltenen Schlösser in Slowenien, das die Kriegswirren mit der unversehrten Inneneinrichtung des letzten Schlossherrn überlebt hat. Nach 1945 fiel es in die Hand der sozialistischen Machthaber, und es wurde eine Art Erholungsheim für Genossen in hohen politischen Ämtern, seit den siebziger Jahren des

letzten Jahrhunderts dient es nach wie vor als Residenzobjekt der slowenischen Regierung. Es wird von einer Anstalt des öffentlichen Rechts, dem *Javni gospodarski zavod Brdo*, verwaltet. Für die Öffentlichkeit war es praktisch unzugänglich, aus Sicherheits- und Protokollgründen herrscht hier nach wie vor ein besonderes Regime.

Der wohlhabende Rado Hribar hatte das völlig leer geräumte Schloss im Jahr 1936 von dem Oberkrainer Holzhändler Clemens Fuchs gekauft. Für die Schlossrenovierung engagierte er den Architekten Miha Osolin (1883-1964). Unter seiner Leitung erneuerte er das Schloss, richtete es mit Stilmöbeln und kleinem kostbarem Inventar aus verschiedenen Stilepochen ein – vom Barock über Klassizismus und Biedermaier und verschiedene Varianten des Historismus bis zum 20. Jahrhundert. Der reiche Industrielle kaufte die Schloss-einrichtung in Antiquitätenläden, auf Versteigerungen in Jugoslawien und im Ausland, erstand sie auch beim Verkauf von Antiquitäten der Kirche und des einst reichen Klosters Velesovo (Michelstetten). Zweifelsohne brachte ihm auch seine Gattin Ksenija, Enkelin des einst reichsten Slowenen Josip Gorup von Slavinski, eine reiche Mitgift in die Ehe, wovon die eingravierten Monogramme auf dem Silberzeug von Strmol zeugen.

Das Verzeichnis des Schlossinventars nach der Übernahme von Strmol im Jahr 1945 wurde nie gefunden, oder unterschlagen. In der Nachkriegszeit wurde manches Stück aus dem Föderalen Sammelzentrum (Federalni zbirni center) in Belgrad und aus anderen Protokollobjekten, wie Schloss Schneeberg (Snežnik) oder Egg (Brdo) nach Strmol gebracht, die kostbaren orientalischen Teppiche stammen aus der aufgelassenen Residenz des Präsidenten Tito in Bled (Veldes).